

УДК 811.112.2'373.46(045)

ПРОБЛЕМА ЗВ'ЯЗКУ ЗАГАЛЬНОВЖИВАНОЇ ЛЕКСИКИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЮ

Слюсаренко О. В., асистент

*Донецький національний медичний університет
бул. Шевченка, 80, м. Маріуполь, Україна*

oxana.petrenko@outlook.de

Стаття є спробою розглянути проблеми співвідношення загальновживаної та спеціальної лексики; виявити їхні особливості та відмінності одна від одної; проаналізувати особливості спеціальної лексики, теоретичний опис основних її підкласів (терміни, професіоналізми); визначити функціональні, стилістичні відмінності загальної та спеціальної лексики та проаналізувати їх взаємозв'язок.

Ключові слова: загальновживана лексика, спеціальна лексика, термінологія, терміни, професіоналізми.

ПРОБЛЕМА СВЯЗИ ОБЩЕУПОТРЕБИТЕЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ СО СПЕЦИАЛЬНОЙ

Слюсаренко О. В., асистент

*Донецкий национальный медицинский университет
бул. Шевченко, 80, г. Мариуполь, Украина*

Статья является попыткой рассмотреть проблемы соотношения общеупотребительной и специальной лексики; выявить их особенности и отличия друг от друга; проанализировать особенности специальной лексики, теоретическое описание основных ее подклассов (термины, профессионализмы); определить функциональные, стилистические различия общей и специальной лексики и проанализировать их взаимосвязь.

Ключевые слова: общеупотребительная лексика, специальная лексика, терминология, термины, профессионализмы.

PROBLEM OF COMMUNICATION OF THE COMMON WITH SPECIAL LEXIC

Slusarenko O.V., assistant

*Donetsk National Medical University
Shevchenko Avenues, 80, Mariupol, Ukraine*

The article is an attempt to consider the problems of the common and special vocabulary; to identify their features and differences from each other; to analyze the features of the special vocabulary, the theoretical description of its main subclasses; to define functional, stylistic differences of general and special vocabulary and to analyze their interconnection.

The problem of separating the special from the common vocabulary is due to the fact that they are closely interconnected. The process of transforming the terms into the word of common use and the use of general words for the formation of terminology has a permanent character.

Domestic and foreign linguists have a great interest to the problem of the special vocabulary's features, a theoretical description of its main classes and subclasses, the study of their similarities and differences between the common vocabularies. Although not all the differences and features of the influence of these lexical types on each other have been studied.

According to the dictionary of linguistic terms, "special vocabulary is a collection of words or phrases that denote the concept of a special field of knowledge or activity: 1) terms; 2) professionalism (professional jargon). 2. The same as terminology."

In general, the special vocabulary of the science's language is characterized by such important features as: 1) the secondary use of lexical units, which develops on the basis of their original universal use; 2) special formations of artificial signs; 3) limited scope of use; 4) impossibility of direct translation into other languages; 5) the impossibility of arbitrary substitutions of individual elements without harmonization with the industry's tradition; 6) a peculiar attitude to such linguistic phenomena as polysemy, antonym; 7) increased denotative bond.

Common vocabulary in contrast to the special one – stylistically neutral words and lexical combinations of words used by anyone who speaks a certain language.

The language is often used for common purpose vocabulary. It makes communication more effective. Each special text includes a common vocabulary that is used in its conceptual meaning. This is because texts in certain occupations have a relationship with human activity and are often used in discourse. In this regard, linguists speak of the constant influence of terminology and other types of lexical units. There is another vocabulary of a certain

stylistic color, that is influenced by the usage of the special vocabulary – book and neutral one. During vocabulary selection, one must take into account factors such as the genre, the subject matter and its purpose.

Thus, special and common vocabulary simultaneously interact with each other, but they also have their own peculiarities that make them unique. Without both types of vocabulary, it is impossible to operate any specialized type of text or discourse.

Key words: common lexis, special lexis, terminology, terms, professionalisms

У наш час спеціалізована лексика відіграє важливу роль при комунікації людей певної галузі науки чи техніки. Саме в спеціальній лексиці можна простежити вплив суспільства на мову, що дає можливість проаналізувати як культурний, так і науковий розвиток окремо взятої єдності. Спеціальна лексика визначає ступінь знання професійної чи іншої діяльності людини. Так само лексичний склад будь-якої мови включає не тільки спеціальні, а й загальноживані лексичні одиниці.

Проблема зв'язку спеціальної лексики із загальноживаною визначена тим, що вони дуже взаємозв'язані. Сам процес формування термінології із загальноживаної лексики та використання термінів для утворення слів загального вжитку має постійний характер. Водночас спеціальна лексика стає одним із джерел поповнення лексичного складу літературної мови. Це зумовлене тим, що межа між спеціальною (термінологічною) і загальноживаною лексикою дуже нестабільна і має не історичний, а функціональний характер, тому їх розмежування спричиняє об'єктивні труднощі.

Великий інтерес у науковців викликає проблема особливостей спеціальної лексики, теоретичний опис основних її класів і підкласів, вивчення їх подібностей і відмінностей між загальноживаною лексикою (В. Виноградов, Г. Винокур, С. Гриньов, Б. Головін, В. Даниленко, З. Комарова, В. Лейчик, О. Реформатський, А. Хаютін, С. Шелов, М. Шанський, М. Степанова, І. Чернишова, В. Портянникова, В. Прохорова, В. Жирмунський, О. Калінін, Н. Фоміна, В. Сергеев, Н. Медведева, О. Трубачов та ін.). Дослідженню поставленої проблеми присвячені праці: В. Акуленко, В. Іванова, І. Квитко, А. Крижанівської, Л. Симоненко, Е. Скороходько, О. Суперанської, Г. Філімонової та ін. Раніше лінгвісти гостро досліджували проблему зв'язку спеціальної та загальноживаної лексики, але з часом дослідники почали все менше приділяти уваги цьому питанню. Хоча до кінця ще не вивчено всіх відмінностей та особливостей впливу один на одного таких лексичних типів.

Мета статті – зіставити спеціальну (СЛ) та загальноживану лексику (ЗЛ), виявити їх функціональні, стилістичні відмінності та проаналізувати їх взаємозв'язок.

Мета зумовлює необхідність виконання таких практичних завдань: 1) виокремити спеціальні та загальноживані прошарки лексики; 2) виявити та описати засоби функціонування ЗЛ та СЛ; 3) з'ясувати, чи існує зв'язок між цими одиницями; 4) проаналізувати відмінності та особливості впливу ЗЛ та СЛ.

Об'єктом безпосереднього аналізу стали німецькі науково-технічні терміни галузі робототехніки та загальноживана лексика.

Згідно зі словником лінгвістичних термінів, “спеціальна лексика – це сукупність слів чи словосполучень, що позначають поняття спеціальної галузі знання або діяльності: 1) терміни; 2) професіоналізми (професійні жаргонізми). 2. Те саме, що термінологія”. [3, с. 359]. Інакше кажучи, спеціальна лексика – це слова чи словосполучення, які позначають наукові поняття і є стійкими, відтворюваними елементами в системі спеціального знання, посідаючи в ній певні класифікаційні місця [2, с. 176].

Загалом спеціальна лексика мови науки характеризується такими важливими особливостями: 1) вторинним використанням лексичних одиниць, яке розвивається на основі їх первісного загального застосування; 2) спеціальним утворенням штучних позначень; 3) обмеженістю сфери використання; 4) неможливістю прямого перекладу іншими мовами; 5) неможливістю довільних замінів окремих елементів без узгодження з традицією галузі; 6) своєрідним

ставленням до таких мовних явищ, як полісемія, антонімія; 7) підвищеним денотативним зв'язком [5, с. 42].

На думку Є. Кузнецова, спеціальну лексику часто протиставляють загальноживаній лексиці на основі того, що вона відрізняється, по-перше, своєю змістовою пов'язаністю з об'єктами певної галузі, по-друге, тим, що в межах фахового спілкування має високу частотність, а з погляду словникового складу загалом лише незначною мірою входить до сфери достатньо частотної. Однак більшість науковців вважає, що чітко протиставити спеціальну лексику загальноживаній (нетермінологічній) неможливо. Між ними лежить широка смуга, у якій терміни існують ніби в постійному коливанні між ідеальними вимогами (однозначність, нейтральність, відсутність синонімів) і реальними законами живої та динамічної лексичної системи. Саме в цій “перехідній” смузі відбувається активна взаємодія між термінами й нетермінами, тому користувачі у власній мовленнєвій діяльності вживають їх нарівні. Внаслідок таких взаємодій відбуваються системні переходи лексики з одних царин в інші: термінів у царину загальної лексики (детермінологізація) і навпаки – поповнення термінів за рахунок ресурсів загальної лексики (термінологізація) [6, с. 17].

Існує велика кількість визначень поняття *термін* як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками. Наприклад, основну функцію терміна В. Виноградов вбачає у визначенні певного поняття. Б. Головін визначає термін як “окреме слово чи утворене на базі іменника підрядне словосполучення, що означає професійне поняття та призначене для задоволення специфічних потреб спілкування у сфері певної професії...” [1, с. 276]. Такої ж думки дотримуються С. Бурдін, Я. Климовицький, О. Суперанська. Т. Жеребило, у свою чергу, виокремлює декілька визначень терміна “[лат. *terminus* ‘межа’]: 1) слово або словосполучення, що точно означає певне поняття, яке застосовується в науці, техніці, мистецтві. Особливістю терміна є його спрямованість на спеціальне поняття і закріпленість за певною терміноситемою; 2) слово або словосполучення спеціальної (наукової, технічної тощо) мови, створене для точного вираження спеціальних понять і позначення спеціальних предметів. Виокремлюються дві групи термінів: а) загальнонаукові: зв'язок, функція, система і б) вузькоспеціальні: ареал, місце проживання, хребетні (біол.); валентність (хім.); іменник, союз (лінгв.). Терміни зазвичай використовуються в науковій мові для створення точності висловлювання.” [3, с. 359]. Приклади термінів у галузі робототехніки: *der Roboter – робот; die Robotertechnik – робототехніка; der Transformator – трансформатор; die Mechanik – механіка.*

У роботі ми дотримуватимемося такого узагальненого визначення: термін – це слово або словосполучення, яке виражає специфічне поняття науки та техніки і функціонує здебільшого в конкретній сфері.

Вітчизняні та зарубіжні лінгвісти (Б. Головін, В. Даниленко, В. Лейчик, Д. Лотте, О. Реформатський, Л. Симоненко, Е. Скороходько та інші) активно досліджують основні ознаками, які можна використати у процесі виокремлення термінів у складі спеціальної лексики:

- 1) системність – кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення, а за межами своєї терміносистеми він може мати зовсім інше значення. Критерій системності в термінознавстві відбиває два аспекти: по-перше, системність як особлива організація поняттєвого апарату визначеної галузі знання, і по-друге, системність як особливі лінгвістичні зв'язки між термінологічними одиницями певної термінологічної системи;
- 2) точність – термін повинен як найповніше й найточніше передавати зміст поняття, яке він позначає, неточний термін може бути джерелом непорозуміння між фахівцям;
- 3) однозначність – у межах своєї терміносистеми – якщо більшість слів загальноживаної мови багатозначні, то більшість термінів – однозначні, це зумовлено їх призначенням, але повністю усунути багатозначність (найчастіше двозначність) не вдається;

4) наявність дефініції – кожний науковий термін має дефініцію (означення), яка чітко окреслює, обмежує його значення. Найбільш точні терміни – це ті, у структурі яких чітко вказані зміст та головні ознаки поняття. Це одні з головних відмінностей між термінами та загальноживаними словами;

5) відсутність синонімії – терміни не мають слів однієї частини мови, у яких дуже близьке або тотожне лексичне значення. Значення одного терміна не може збігатися зі значенням іншого. Відношення конкретного терміна з іншими терміносистемами повинно чітко вказуватися за допомогою точної дефініції;

б) короткість або стислість – терміни повинні за структурою бути стислими, незалежно від того, що повинні передавати точне визначення. Цього можна досягнути за допомогою вживання лексичних скорочень, скорочень-символів або аббревіації.

Прагнучи теоретично осмислити сутність терміна як мовної одиниці, деякі термінознавці називають і такі ознаки (або вимоги) до терміна: а) нейтральність, відсутність емоційно-експресивного забарвлення; б) незалежність від контексту; в) інтернаціональний характер; г) деривативність (термін має характеризуватися дериваційним потенціалом, тобто бути зручним для утворення нових термінологічних номінацій; д) відкритість і динамізм системи, що виявляється у процесах термінологізації, ре- і детермінологізації, постійному поповненні системи новими термінами; е) прозорість внутрішньої форми терміна, що поліпшує його сприйняття і збереження в терміносистемі [7, с. 513–515].

Із термінами лінгвісти традиційно об'єднують в один розряд спеціальної лексики професіоналізми. Утім, навіть ті, хто вважає доцільною диференціацію термінів та професіоналізмів, наголошують на тому, що чітко окресленої межі між ними немає, вона мобільна й умовна, оскільки між указаними двома шарами спеціальної лексики існує постійний взаємообмін. Певний час уважали, що професійна лексика – це лексика, що розвинулася й досягла розвитку в період ремісничого виробництва. Сьогодні чимало лінгвістів, зокрема, Н. Книшенко, В. Лейчик, О. Павлова, О. Покровська, С. Шелов та ін. визначають професіоналізми як слова та мовленнєві звороти, характерні для мови людей певних професій. Вони вживаються на позначення спеціальних понять лише у сфері тієї чи іншої професії й не завжди відповідають нормам літературної мови. Професіоналізми виступають як неофіційні (експресивно забарвлені) синоніми до термінів. На думку І. Ковтун, слова-професіоналізми розпізнають за тими ж ознаками, що й терміноодиниці, але з підкресленням їхньої невідповідності тим основним критеріям, що їх висувують до термінів. На відміну від термінів, професіоналізми не мають чіткого наукового визначення, строгої дефініції, не становлять системи. Професіоналізми не зафіксовані у словниках та довідниках. Якщо терміни – це зазвичай абстрактні поняття, то професіоналізми – конкретні, тому що детально диференціюють ті предмети, дії, якості, що безпосередньо пов'язані зі сферою діяльності відповідної професії. Наприклад, професіоналізми працівників галузі робототехніки: *Roboterorientierte Programmierung* – програмування орієнтоване на роботів; *повітряні м'язи* – простий, але потужний пристрій для забезпечення сили тяги; *п'єзодвигун* – є сучасною альтернативою двигунам постійного струму, також відомі як *ультразвукові двигуни*.

Більшість термінознавців (Т. Кияк, В. Прохоров, С. Шелов) вважають, що терміни та професіоналізми слід розрізняти на підставі того, що перші є цілком офіційними номінаціями наукових понять і мають упорядкований та нормалізований характер, другі – це напівофіційні лексичні одиниці, позначені ненормативністю вживання, стилістичним маркуванням (розмовним характером) та наявністю емоційно-експресивного забарвлення. З. Комарова також наголошує на тому, що терміни, порівняно з професіоналізмами, характеризуються більш вираженими системними зв'язками, є більш абстрактними одиницями, призначеними для вираження передусім базових понять і утворення на їхньому ґрунті видових; в основу номінації у термінів покладено здебільшого глибокі й суттєві

ознаки поняття [4, с. 17]. Професіоналізми на відміну від термінів зазвичай емоційно забарвлені, є переосмисленими словами загального вжитку. Вони можуть бути незрозумілі людям, які не належать до певної сфери. Професіоналізми можуть використовуватися в неофіційному професійному спілкуванні, проте вони є ненормативними у професійних документах, текстах, в офіційному усному мовленні.

Щодо положення спеціальної лексики, а саме – терміна в термінологічній системі, лінгвісти вважають, що термін належить до загального класу лексичних одиниць. Лише потім додається до нього особлива характеристика, яка протиставиться загальноновживаній лексиці. На думку Т. Кияка, не можна знайти істотної різниці ні у формі, ні у змісті між словами загальної лексики та словом термінологічної лексики. П. Дудик вважає, що загальноновживана лексика на відміну від спеціальної – стилістично нейтральні слова й лексичні сполучення слів, якими користується кожен, хто володіє певною мовою. А. Крижанівська, у свою чергу, говорить про те, що основна відмінність терміна від загальноновживаної лексики – це специфіка вживання. Термін відносять до спеціальної сфери вживання, беручи до уваги найменування ним спеціальних понять.

У мові дуже часто використовується загальноновживана лексика для спеціальних цілей. Вона робить спілкування більш ефективним. Кожний спеціальний текст включає в себе загальну лексику, яка використовується в її понятійному значенні. Це відбувається тому, що тексти з певних професій мають взаємозв'язок із людською діяльністю та часто використовуються в дискурсі. З цього приводу лінгвісти говорять про постійний вплив термінології та інших видів ЛО. На використання спеціальної лексики впливає й інша лексика певного стилістичного забарвлення – книжна та нейтральна. Під час вибірки лексики необхідно враховувати такі чинники, як жанр, тематику матеріалу та його завдання.

За функціональною ознакою ЗЛ у мові варто відзначити, що характерним для неї є застосування лексем у неспеціальному значенні, незважаючи на те, що має термінологічний складник.

Загальноновживані слова у спеціалізованих текстах використовуються в їх номінативному значенні, що дозволяє об'єктивно визначити сутність поняття чи явища. Але в конкретному тексті вони можуть змінювати свою семантику.

Отже, спеціальна та загальноновживана лексика одночасно взаємодіють між собою, але й мають свої особливості, що роблять їх унікальними. Без обох видів лексики неможливе функціонування будь-якого спеціалізованого типу тексту, дискурсу. Центральною семіотичною одиницею спеціальної лексики є термін. До конституювальних ознак терміна відноситься поняттєва співвіднесеність, системність, наявність наукової дефініції, інформативність; до додаткових – однозначність, точність, незалежність та байдужість до контексту, конвенціональність, стислість, відсутність синонімів і омонімів, стилістична нейтральність, деривативність.

У подальшому необхідно більш докладно вивчати питання зв'язку та відмінностей спеціальної та загальноновживаної лексики на прикладі окремо взятого типу дискурсу в галузі робототехніки, що дозволить більш детально проаналізувати особливості цих типів лексики та їх вплив на застосування один одного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головин, Борис. *Основы культуры речи*. Москва : Высшая школа, 1980.
2. Гречко, Виктор. *Теория языкознания : учебное пособие для студентов вузов*. Москва : Высшая школа, 2003.
3. Жеребило, Татьяна. *Словарь лингвистических терминов*. Назрань: Пилигрим, 2010.
4. Комарова, Зоя. “Ненормативная терминологическая лексика в отраслевой терминосистеме и терминологическом словаре.” *IV Житниковские чтения: “Актуальные проблемы лексикографирования научных исследований.”* 4 (2000): 15–24.

5. Суперанская, Александра, Наталья Подольская и Наталия Васильева. *Общая терминология: Терминологическая деятельность*. Москва: Едиториал УРСС, 2005.
6. Томіленко, Людмила. *Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови*. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015.
7. Шевчук, Світлана. *Українська мова за професійним спрямуванням*. Київ: Алерта, 2014.

REFERENCES

1. Golovin, Boris. *Osnovy kulturyi rechi*. Moskva : Vysshaya shkola, 1980.
2. Grechko, Viktor. *Teoriya yazykoznanija : uchebnoe posobie dlya studentov vuzov*. Moskva : Vysshaya shkola, 2003.
3. Zhrebilo, Tatyana. *Slovar lingvisticheskikh terminov*. Nazran: Pilgrim, 2010.
4. Komarova, Zoya. "Nenormativnaya terminologicheskaya leksika v otraslevoy terminosisteme i terminologicheskom slovare." IV Zhitnikovskie chteniya: "Aktualnyie problemyi leksikografirovaniya nauchnyih issledovaniy." 4 (2000): 15–24.
5. Superanskaya, Aleksandra, Natalya Podolskaya i Nataliya Vasileva. *Obschaya terminologiya: Terminologicheskaya deyatel'nost*. Moskva: Editorial URSS, 2005.
6. Tomilenko, Liudmyla. *Terminolohichna leksyka v suchasni tлумачni leksykohrafii ukrainskoi literaturnoi movy*. Ivano-Frankivsk : Foliant, 2015.
7. Shevchuk, Svitlana. *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam*. Kyiv: Alerta, 2014.

УДК 811.111'373.2'374.3

ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ АУДІАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ У ТЕКСТАХ ДЕФІНІЦІЙ ЗООНІМІВ

Шевчук А. В., к. філол. н., викладач

*Луцький національний технічний університет
вул. Львівська, 75, м. Луцьк, Україна*

shevchuk.nastia@gmail.com

Статтю присвячено проблемі семантизації лексичних одиниць – назв представників тваринного світу в лексикографічних джерелах. Проаналізовано словниковий опис однієї зі сфер емпіричного досвіду людини, а саме: аудіальної. Визначено кількісне співвідношення дефініцій із зазначенням компонента “звук”. Описано основні способи представлення емпіричного компонента аудіальної сфери сприйняття, а також розглянуто його змістове наповнення.

Ключові слова: лексикографія, тлумачний словник, словникова стаття, дефініція, зоонім, емпіричний компонент, англійська мова.

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ АУДИАЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ В ТЕКСТЕ ДЕФИНИЦИЙ ЗООНИМОВ

Шевчук А. В., к. филол. н., преподаватель

*Луцкий национальный технический университет
ул. Львовская, 75, г. Луцк, Украина*

Статья посвящена проблеме семантизации лексических единиц – названий представителей животного мира в лексикографических источниках. Проанализировано словарное описание одной из сфер эмпирического опыта человека, а именно: аудиальной. Определено количественное соотношение дефиниций с указанием компонента “звук”. Описано основные способы представления эмпирического компонента аудиальной сферы восприятия, а также рассмотрено его содержательное наполнение.

Ключевые слова: лексикография, толковый словарь, словарная статья, дефиниция, зооним, эмпирический компонент, английский язык.